

Metodický postup ke zjišťování veřejných preferencí pomocí Choice experimentu

Ústecký kraj čelí úbytku obyvatel, stárnutí populace a nedostatku pracovní síly, což významně ovlivňuje i fungování odpadového hospodářství. Modernizace technologií, digitalizace a budování místních kapacit jsou klíčové pro udržitelné a efektivní služby. Úspěch těchto změn závisí na úzké spolupráci kraje, obcí, firem i vzdělávacích institucí.

ÚVOD

Ústecký kraj se nachází v období rozsáhlé socioekonomické transformace, která vyžaduje zásadní změny v energetické infrastruktuře, využívání území i budoucím směřování regionální ekonomiky. Historicky zatížený průmyslovou výrobou je kraj zároveň místem, kde rostou požadavky na přechod k čistším a udržitelnějším energetickým zdrojům. Obnovitelné zdroje energie (OZE) se tak stávají nejen technologickou, ale i společenskou výzvou, která zasahuje do každodenního života obyvatel.

Úspěch transformace však nezávisí pouze na technickém řešení nebo ekonomických pobídkách. Klíčovým faktorem je veřejná akceptace. Obyvatelé svou podporou nebo naopak odporem zásadně ovlivňují, zda může být projekt realizován, jak hladce proběhne proces povolování a jaká důvěra se vytvoří mezi obcí, investorem a institucemi. Mnoho projektů v ČR i zahraničí ztroskotalo nikoli kvůli technickým nedostatkům, ale kvůli zanedbané komunikaci, nereflektování lokálních hodnot a podcenění obav občanů.

Právě zde vstupuje do hry metoda diskrétních výběrových experimentů (DCE). Jde o moderní nástroj, který umožňuje detailně identifikovat preference obyvatel a pochopit, jak jednotlivé parametry projektů OZE ovlivňují jejich postoj k realizaci. Na rozdíl od běžných dotazníků, které zjišťují názory spíše deklarativně, DCE simuluje skutečné rozhodování — lidé si vybírají mezi dvěma či více reálnými variantami, které obsahují různé kombinace atributů, jako je vizuální dopad, kompenzace, zapojení veřejnosti, vlastnická struktura nebo vzdálenost od obydlí.

To umožňuje nejen pochopit, co lidé říkají, ale především co skutečně preferují, když stojí před rozhodnutím s konkrétními dopady. Z metody lze získat také ochotu akceptovat (WTA) nebo ochotu platit (WTP) – tedy ekonomické vyjádření toho, jak silně lidé pozitivně či negativně hodnotí jednotlivé složky projektu.

Výzkum také ukazuje, že postoje veřejnosti nejsou homogenní. Populace se dělí na různé segmenty, které mají odlišné hodnoty, zkušenosti i motivace — od environmentálně zaměřených skupin přes pragmatiky až po třídy silně odmítající jakékoli zásahy do území. DCE dokáže tyto latentní třídy identifikovat a umožňuje tak nastavit komunikaci i parametry projektu cíleně, nikoli plošně.

Úvodní kapitola této zprávy tak zasazuje téma do širšího rámce proměny Ústeckého kraje a ukazuje, proč je kvalitní analýza preferencí veřejnosti klíčová. Metodika DCE zde není akademickým cvičením, ale praktickým nástrojem, který má přímý dopad na úspěch moderní energetické infrastruktury a dlouhodobou stabilitu regionu.

VAZBA TÉMATU NA TRANSFORMACI REGIONU

Transformace Ústeckého kraje představuje zásadní krok směrem k udržitelnému rozvoji a energetické soběstačnosti. Region je dlouhodobě poznamenán těžkým průmyslem, nadprůměrnou ekologickou zátěží, strukturální nezaměstnaností a negativním demografickým vývojem. Tyto prvky vytvářejí prostředí, kde je každá změna citlivější, než je běžné v rozvinutějších regionech.

Přechod na obnovitelné zdroje energie je proto vnímán nejen jako technologická nutnost, ale i jako příležitost ke zvýšení kvality života, k přilákání nových investic a ke zlepšení image kraje. Současně však přináší obavy — zejména pokud mají být instalována velká zařízení v blízkosti obcí nebo pokud není jasné, jaké dopady bude mít projekt na životní prostředí, majetek obyvatel, estetiku krajiny či hlukovou zátěž.

Dle současných výzkumů (v ČR i zahraničí) mají lidé tendenci podporovat OZE v principu, ale lokálně je často vnímají jako hrozbu. Tento paradox NIMBY (“Not In My BackYard”) je velmi silný právě v regionech, kde byla krajina dlouhodobě proměněna průmyslovou činností a kde panuje nedůvěra k institucím.

Proto potřebují obce nástroje, které umožní pochopit skutečné postoje veřejnosti, nikoli pouze proklamované názory. Diskrétní výběrové experimenty (DCE) jsou v tomto směru unikátní: simulují reálné rozhodovací situace, v nichž respondenti porovnávají různé varianty projektu OZE s konkrétními vlastnostmi.

Takto získaná data jsou výrazně přesnější než tradiční dotazníky, které lidé často vyplňují podle intuitivního souhlasu či nesouhlasu, aniž by museli zvažovat konkrétní parametry projektu. DCE navíc umožňuje odhalit, proč lidé odmítají určité projekty — zda kvůli vzhledu, kompenzacím, vlastnictví, vzdálenosti, nebo nedůvěře k investorům.

Tato vazba mezi transformací, veřejným míněním a reálnými preferencemi obyvatel dělá z DCE metodu, která může zásadně ovlivnit budoucí podobu energetiky v kraji. Projekty, které reflektují lokální hodnoty, mají výrazně vyšší šanci na úspěch, na rychlejší povolování i na dlouhodobou udržitelnost.

SOUČASNÝ STAV POZNÁNÍ A PROSTOR PRO INOVACE

Diskrétní výběrové experimenty mají pevné místo v moderní sociální a ekonomické vědě. Jsou ideálním nástrojem při situacích, kdy chceme porozumět tomu, jak lidé hodnotí komplexní rozhodnutí, která zahrnují kompromisy mezi různými atributy.

V oblasti obnovitelných zdrojů energie je DCE využíváno velmi často. Výzkumy ukazují několik zásadních poznatků, které mají přímou relevanci pro Ústecký kraj:

1. Lidé mají rádi OZE „obecně“, ale méně rádi „lokálně“.

To je klíčový poznatek. Obyvatelé často podporují OZE jako celek, ale odmítají konkrétní zařízení umístěné příliš blízko jejich domovů. Proto je nutné měřit lokální preference, nikoli jen obecné postoje.

2. Kompenzační mechanismy významně ovlivňují akceptaci.

Nejde jen o peníze — lidé vnímají kompenzace jako signál férovosti, transparentnosti a respektu. Zahraniční studie uvádějí, že i malá kompenzace může mít velký efekt, pokud je přiměřená a srozumitelná.

3. Zapojení veřejnosti snižuje konflikty.

Když mají obyvatelé možnost se vyjádřit, cítí větší kontrolu nad rozhodnutím a vykazují menší odpor vůči projektu. DCE umožňuje analyzovat, jakou formu zapojení preferují — konzultace, hlasování, spoluvlastnictví projektu apod.

4. Latentní třídy ukazují, že lidé nejsou homogenní.

V terénních výzkumech se ukazuje, že existují stabilní skupiny s výrazně odlišnými preferencemi, např.:

- obyvatelé s vysokými environmentálními hodnotami,
- lidé zaměřeni na ekonomický přínos,
- obyvatelé s vysokou citlivostí na krajinný ráz,
- silně odmítající skupiny (mají i zásadní nedůvěru vůči institucím).

DCE dokáže tyto skupiny oddělit a umožňuje připravit různé varianty komunikace i projektu.

5. V českém prostředí je DCE stále málo využíváno.

Tvoří obrovský prostor pro inovaci. Kraj, který bude první, získá konkurenční výhodu nejen v odbornosti, ale i ve schopnosti vést efektivní dialog s občany.

Ústecký kraj má proto reálnou příležitost stát se modelovým regionem, kde se DCE stane standardním nástrojem pro plánování OZE.

VLASTNÍ ZPRACOVÁNÍ TÉMATU V KONTEXTU ÚSTECKÉHO KRAJE

ANALYTICKÁ ČÁST

Analytická část představuje nejdůležitější fázi přípravy DCE. Jejím cílem je pochopit, jaké atributy OZE skutečně ovlivňují chování obyvatel, a spojit je s reálným kontextem Ústeckého kraje.

FÁZE 1: POCHOPENÍ LOKÁLNÍHO KONTEXTU

Regionální transformace není rovnoměrná. Obce se liší:

- sociální strukturou,
- ekonomickou situací,
- historickými zkušenostmi,
- vztahovou dynamikou (instituce ↔ obyvatelé),
- citlivostí na zásahy do krajiny.

Proto bylo nutné nejprve analyzovat místní prostředí:

- jak lidé mluví o OZE,
- jaké mají obavy,
- co považují za přínos,
- jaké mají zkušenosti s předchozími projekty.

Bez toho by experiment mohl být nepřesný.

FÁZE 2: IDENTIFIKACE ATRIBUTŮ PROJEKTU OZE

Atributy byly vybrány na základě odborné literatury, rozhovorů s obcemi a diskusí s odborníky.

Mezi nejdůležitější patří:

- vzdálenost zařízení od obce (jedna z nejsilnějších proměnných),
- vizuální dopad,
- kompenzační balíček,
- vlastnictví projektu (soukromé × obecní × komunitní),
- zapojení veřejnosti do rozhodování,
- nová pracovní místa.

Každý atribut má několik úrovní. Např. kompenzace může mít variantu: žádná – nízká – střední – vysoká.

DCE je citlivé na formulace:

je nutné, aby atributy byly pochopitelné laikům, rovnovážné a reálně proveditelné.

FÁZE 3: NÁVRH VÝBĚROVÝCH SITUACÍ

Každý respondent musí volit mezi realistickými scénáři. Proto se připravuje tzv. experimentální design, který zajišťuje:

statistickou efektivitu,

- možnost odhadnout interakce,
- eliminaci zbytečné kognitivní zátěže,
- srozumitelnost.

Pilotní testy často odhalují:

- příliš složité formulace,
- nereálné kombinace atributů,
- únavu respondentů,
- extrémní odmítání některých variant.

Po korekcích se vytvoří finální výběrové karty.

FÁZE 4: SBĚR DAT

Sběr dat v Ústeckém kraji probíhá osobně, aby bylo možné:

- vysvětlit dotazy,
- kontrolovat pochopení úkolu,
- snížit míru chybných odpovědí,
- zvýšit návratnost dotazníků.

Zkušenosti ukazují, že osobní vedení výrazně snižuje riziko „mechanického klikání“ a zvyšuje kvalitu dat.

FÁZE 5: EKONOMETRICKÁ ANALÝZA

Získaná data se vyhodnocují modely, které dokážou zachytit heterogenitu preferencí:

- Mixed Logit (Random Parameters Logit) měří průměrné preference,
- Latent Class Model odhalí různé typy obyvatel s rozdílnými postoji,
- možné je doplnit i WTP analýzu (ekonomické vyjádření hodnoty atributu).

Výsledky poskytují konkrétní čísla, která mohou být využita v praxi (např. „kompenzace 10 % ↑ akceptace o 25 %“).

3.2 NÁVRH ŘEŠENÍ

Navrhované řešení pro Ústecký kraj zahrnuje několik kroků:

1. Pilotní DCE v odlišných typech obcí

Ideálně jedna menší venkovská obec + jedno malé město. Ukáže, jak se liší preference podle hustoty osídlení a zkušeností s OZE.

2. Víceúrovňový dotazník

Dotazník bude obsahovat:

- výběrové karty,
- doplňující otázky o postojích,
- vnímání rizik,
- socio-demografické údaje,
- otázky měřící znalost OZE.

3. Standardizované školení tazatelů

Aby nedocházelo k ovlivnění respondentů.

4. Analytická zpráva pro obce

Výsledky budou přeloženy do konkrétních doporučení:

- doporučené kompenzace,
- optimální vzdálenost od domů,
- jak projekt komunikovat jednotlivým skupinám obyvatel,
- jak předcházet konfliktům.

5. Možnost dlouhodobého využití

DCE může být opakováno v budoucnu u jiných typů projektů (větrné elektrárny, solární parky, bateriová úložiště).

3.3 PRAKTICKÁ PROVEDITELNOST A UDRŽITELNOST ŘEŠENÍ

DCE je metodicky i organizačně náročná metoda, ale její přínos je mimořádně vysoký.

Výhody:

- poskytuje robustní a kvantifikované výsledky,
- umožňuje simulaci dopadů jednotlivých rozhodnutí,
- minimalizuje riziko chybných investic,
- snižuje konflikty mezi institucemi a obyvateli,
- zvyšuje důvěru v proces plánování.

Výzvy:

- vyšší náklady na realizaci,
- nutnost odborné ekonometrické analýzy,
- kognitivní zátěž pro respondenty,
- potřeba kvalitní pilotáže.

Udržitelnost:

- Projekty mohou DCE využívat pravidelně. Výsledky lze dlouhodobě implementovat:
- do územního plánování,
- do povolovacích procesů OZE,
- do nastavení podpůrných programů,
- do komunikačních strategií obcí.

DCE se tak může stát jedním z klíčových nástrojů moderní energetické politiky v kraji.

ZÁVĚR

Diskrétní výběrový experiment ukazuje, že veřejná akceptace projektů OZE není náhodná ani nečitelná. Naopak má jasné, měřitelné a předvídatelné vzorce, které lze využít při plánování rozvoje energetiky v Ústeckém kraji. Výstupy DCE poskytují hlubší vhled do toho, jak obyvatelé uvažují, jaké obavy mají, co je motivuje k podpoře projektu a naopak co vede k odmítání.

Tato zpráva ukazuje, že lidé skutečně posuzují projekty komplexně: zvažují vizuální dopady, vlastní zájmy, férovost rozdělení přínosů i míru kontroly nad procesem. Ukazuje se také, že klíčovou roli hraje kompenzační mechanismus, který má schopnost výrazně ovlivnit vnímání projektu — nejen z finančního hlediska, ale i jako signál, že projekt bere ohled na místní komunitu. Podobně důležitá je vzdálenost projektu od obce, která citlivě vstupuje do rovnice mezi technickým řešením a každodenním životem obyvatel.

Velkým přínosem DCE je možnost identifikace latentních tříd — skupin lidí, kteří mají podobné preference, ale odlišné od zbytku populace. Takový vhled umožňuje plánovat nejen technické parametry projektu, ale také komunikaci. Pro některé skupiny jsou klíčové ekonomické přínosy, jiné akcentují estetiku krajiny, další zase vyžadují maximální transparentnost a zapojení. Tím se DCE stává strategickým nástrojem nikoli jen v analytické, ale také v komunikační a plánovací rovině.

Z pohledu transformace regionu je zásadní, že výsledky DCE mohou:

- zlepšit přípravu projektů již ve fázi plánování,
- snížit riziko konfliktů v území,
- podpořit rychlejší povolovací procesy,
- zvýšit důvěru obyvatel ve veřejné instituce,
- posílit legitimitu a dlouhodobou udržitelnost projektů OZE.

Úspěšná transformace energetiky totiž není pouze o technologii, ale i o lidech. O jejich pocitech bezpečí, férovosti, důvěře a míře kontroly nad prostředím, ve kterém žijí. Pokud tyto potřeby nejsou respektovány, i sebelepší projekt narazí. Pokud jsou však zohledněny, projekt může naopak získat podporu a stát se pozitivním symbolem změny.

Závěrem lze říci, že DCE představuje jedno z nejdůležitějších metodických řešení, jak vést transformaci Ústeckého kraje v souladu s potřebami obyvatel a zároveň v souladu s cíli moderní energetiky. Díky své schopnosti přesně mapovat preference lidí a převést je do praktických doporučení nabízí nástroj, který může dlouhodobě ovlivnit kvalitu rozhodování, posílit transparentnost a podpořit vznik regionu, kde se čistá energie stává nejen technologickou, ale i společenskou hodnotou.

Spolufinancováno
Evropskou unií

Ministerstvo životního prostředí

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

V případě potřeby více informací či zájmu o spolupráci kontaktujte vedoucího výzkumného týmu Martina Špačka (martin.spacek@ujep.cz).

AUTOŘI

Jan Brabec, Martin Špaček, Nella Sádlová, Patrik Šimůnek

VYDAVATEL

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem www.ujep.cz

Výzkumná zpráva byla vytvořena v rámci projektu
RUR – Region univerzitě, univerzita regionu, reg . č. CZ.10.02.01/00/22_002/0000210.